ಇವುಗಳ ಉದ್ಧಾರವನ್ನೂ ತೋಡರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತನದು ಸಾವುಕಾರನು ಅಗಣಿತ ದ್ರವ್ಯವನ್ನ ವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಮಥುರೆಯ ಕಂಕಾಲೀ ದಿನ್ನೆಯನ್ನು ಅಗೆಯುವುದರಿಂದ ದೊರೆತ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಿನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ (ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನ) ಇರುವ ಮೇಲೆ ಬರಹದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ದೇವ ನಿರ್ಮಿತ ಸ್ತೂಪದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಹರಿಷೇಣ ಮತ್ತು ಜಿನಪ್ರಭಸೂರಿ ಮೊದಲಾದವರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹರಿಭದ್ರಸೂರೀ ಕೃತ ಆವಶ್ಯಕ – ನಿರ್ಯುಕ್ತಿ – ವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸೋಮದೇವ ರಚಿಸಿದ ಯಶಸ್ತಿಲಕಚಂಪೂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಥುರೆಯ ದೇವನಿರ್ಮಿತ ಸ್ತೂಪದ ವರ್ಣನೆಯು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ಈ ಸ್ತೂಪದ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಥುರೆಯ ಸ್ತೂಪ :–

ಮಥುರೆಯ ಸ್ತೂಪದ ಯಾವ ಭಗ್ನಾವಶೇಷವು ಲಭಿಸಿದೆಯೋ, ಅದರಿಂದ ಅದರ ಮೂಲ ವಿನ್ಯಾಸ ಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೂಪದ ತಳಭಾಗವು ಗೋಲಾಕಾರವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ವ್ಯಾಸವು ೪೭ ಫೂಟ ಇದ್ದುದ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಪರಿಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಾಸದ ಅರ್ಧದಷ್ಟಿರುವ ೮ ಗೋಡೆಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಭಾಗವನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಸ್ತೂಪವನ್ನ ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಗೋಡೆಗಳನ್ನ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿತ್ತು. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳೂ ಕೂಡ ಚಿಕ್ಕವು ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡವು ಇವೆ. ಸ್ತೂಪದ ಹೊರ ಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಜಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಪೂರ್ಣ ಸ್ತೂಪವು ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂಬುದರ ಅನುಮಾನವನ್ನ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ವಿವಿಧ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ ಚಿತ್ರಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾಷಾಣಸ್ತಂಭವು ದೊರೆತಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಸ್ತೂಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವರಿದ ತೋರಣ ದ್ವಾರವು ಇರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಆಯಾಗಪಟ್ಟಗಳೂ ಸಹ ದೊರೆತಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ತೂಪದ ಪೂರ್ಣ ಆಕೃತಿಯನ್ನ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಅವು ಬಹುಶಃ ಇದೇ ಸ್ತೂಪದ್ದು ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ತೂಪಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿರಲು ಸಾಕು. ಸ್ತೂಪವು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದ್ದ ಇರಬೇಕು. ಅವು ತೋರಣ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ತಲುಪುವವರೆಗೆಂದರೆ ಏಳೆಂಟು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನ ಹೊಂದಿದವುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ತೋರಣವು ಎರಡೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಂಬಗಳು ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಂತರದ ಮೇಲೆ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಮೂರು ಅಡ್ಡ ಕಂಬಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ್ದಿತು.

ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕೂ ಕೆಳಗಿನ ಕಂಬದ ಎರ ಡೂ ಮ ಗ್ಗಲಿನ ;ಬಾಗಗಲಲ್ಲಿ ಮ ಕರಾಕೃತಿ ಸಿಹ ಗಳಿಂದ ಆದಾರ ವನ್ನಿರಿಯಲಾಗಿತ್ತು. ಸ್ತೂಪದ ಎರ ಡು ಬಲಗ ಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರ ಡು ಸು ಡುರ ಕಂಬಗಳಿದ್ದ ವು. ಅವು ಗಳ ಮೇ ಲೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ;ದರ್ಮ ಚಕ್ರ ಹಾಗ ೂ ಕುಳಿತ ಸಿಹ ಗಳ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸ್ತೂಪದ ಮ ಗ್ಗಲು ಗಳಲ್ಲಿ ಮ ೂರು ಆರಾದಕರ ಮ ೂರ್ತಿಗ ಳನ್ನ ರ ೂಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಮೇ ಲ್ಭಾ ಗದಲ್ಲಿಹಾರುತ್ತಿರು ವಂಥ ಎರ ಡು ಆಕೃತಿಗ ಳು ಚಾರಣ ಮು ನಿಗ ಳನ್ನ ತೋರಿಸುತ್ತಿರ ಬೇಕು. ಇವು ನಗ್ನವಾಗಿವೆ. ಆದ ರೆ ಅವು ಗಳ ಬಲ ಗೈ ಯ ಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರದ ತು ಂಡಿನಂಥ ವಸ್ತು ವು ಕಮಂಡಲವು ಕಂಡು ಬರು ತ್ತದೆ. ಎಡಗೈ ಯು ತಲೆ ಯ ಮೇ ಲೆ ನಮಸ್ಕಾ ರ ಮು ದ್ರೆಯ ಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಯು ಗಲಾಕೃತಿಯು ಕರು ಡ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೀತಿಯ ಲ್ಲಿದೆ. ಅವು ಗಳ ವು ಟ್ಟಿಹ ಗೂ ನ ಖಗ ಳು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರು ತ್ತವೆ. ಬಲ ಗ ಡೆಗೆ ಇರು ವ ಸು ಪರ್ಣವು ಒಂದು ವು ಷ್ಪ ಗು ಚ್ಛವನ್ನು ಮ ತ್ತು ಎಡ ಗ ಡೆಯ ದ ವು ಷ್ಪಮಾಲೆ ಯ ನ್ನ ಹಿಡಿದಿರು ತ್ತದೆ ಸ್ತೂಪದ ಗು ಮ್ಮಟದ ಎರ ಡು ಮ ಗ್ಗಲಿಗೆ ಬಿ ಾಸ ಪೂ ರ್ಣ ರೀತಿಯಿ ಂದ ಜೋ ಲಿಯ ನ್ನು ಹ ಿಡಿದಿರು ವ ಸ್ತ್ರೀಯ ರ ಆಕೃತಿಗ ಳು ಇವೆ. ಇವು ಬಹ ುತ ರ ಯ ಕ್ಷಿಣಿಯ ಮ ೂರ್ತಿಗ ಳಾಗಿರ ಬೇಕು. ಸು ತ್ತ ಹೊದ ಕೆಳ ಗಿನ ಮೆ ಟ್ಟಲಿನ ಎರ ಡೂ ಮ ಗ್ಗಲಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗ ೂಡು ಗಳು ಇವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ;ಬಾಗ್ದ ಲ್ಲಿರು ವ ಗ ೂಡಿನ ಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬಾಲ ಕ ಸಹಿತ ವು ರು ಷಾಕೃ ತಿಯಿ ದೆ. ಎರ ಡನೆಯ ಮ ಗ್ಗಲಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀ ಮ ಕೃತಿಯು ಕಂಡು ಬರು ತ್ತದೆ. ಸ್ತೂಪದ ಗು ಮ್ಮಟದ ಮೇ ಲೆ ಆರು ಸಾಲು ಗಳಲ್ಲಿಒಂದು ಪ್ರಾ ಕೃತ ಲೇ ಖವಿದೆ. ಅದ ರಲ್ಲಿ ಅರ್ಹ ಂತ ಷಡ್ಢಮ ಾನನ್ನ ನಮ ಸ್ಕರಿಸಿ ತರು ವಾಯ ಹೀ ಗೆ ಹ ೇಳಿದೆ :- " ಶ್ರ ಮ ಣ ಶ್ರಾ ವಿಕಾ ಆಯ ಾಲ ವಣಶೋ ಭಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆ ಸರಿನ ಗಣಿಕೆಯ ವು ತ್ರಿಯ ಾದ ಶ್ರ ಮ ಣ -ಶ್ರಾ ವಿಕಾ ವಾಸು - ಗ ಣಿಕಾ ಇವಳು ಜಿನ ಮ ಂದಿರ ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಹ ಂತನ ಪೂ ಜೆಗಾಗಿ ತ ಮ್ಮ ಮ ಾತಾ ;ದ ಗಿನಿ ಹಾಗ ೂ ದು ಹಿತಾ - ವು ತ್ರ ಸಹಿತ ನಿಗ್ರ್ರಂಥರ ಅರಹ ಂತ ಗೃಹ ದಲ್ಲಿ ಅರಹ ಂತನ ದೇವ ಕುಲ (ದೇ ವಾಲ ಯ), ಆಯ ಾಗ ಸಭಾ, ಪ್ರ ಪಾ [ನೀ ರಿಡು ವ ಮೆ ಟ್ಟ]ಹ ಾಗ ೂ ಶಿ ಲಾಪಟ [ಪ್ರ ಸ್ತು ತ ಆಯ ಾಗ ಪಟ್ಟ] ಪ್ರ ತಿಷ್ಠೆಯ ನ್ನು ಮ ಾಡಿಸಿದ ರು. " ಈ ಶಿ ಲಾಪಟವು ೨ ;ಫೂ ಟು * ೧ ಇಂಚ * ೧ ೩/೪ ;ಫೂ ಟ ಇದೆ. ಹ ಾಗೂ ಅಕ್ಷ ರಗಳ ಆಕಾರ ವು ಮ ತ್ತು ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಬಗೆಯ ೂ ಕುಶಾಣ ಕಾಲಿನ [ಪ್ರ. ದ್ವಿ .ಶ ತಮ ಾನ ಕ್ರಿ ಸ್ತ.] ಎಂದು ಸಿದ್ಧ ವಾಗು ತ್ತದೆ.

ಈ ಶಿ ಲಾಪಟಕ್ಕಿಂತಲ ೂ ಪ್ರಾ ಚೀನ ವಾದ ಥ ಇನ್ನೊಂದು ಆಯಾಗ ಪಟವು ಕ ೂಡ ದೊರೆ ತಿದೆ. ಇದ ರ ಮೇ ಲಿನ ;ಬಾಗವು ಒಡೆದು ಹೋ ಗಿದೆ. ಆದ ರೂ ತೋ ರ ಣ, ವ ೇದಿಕ ಸೋ ಪಾನವ ಥ ಹ ಾಗ ೂ ಸ್ತೂಪದ ಎರ ಡೂ ಮ ಗ್ಗ ಲಿರು ವ ಯ ಕ್ಷ ಣಿಯ ರ ಮ ೂರ್ತಿಗ ಳು ಇದ ರಲ್ಲಿ ಆ ಶಿ ಲಾಪಟದ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು

ಸು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿವೆ. ಇದರ ಮೇಲಿರುವ ಲೇಖವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರಹಂತರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗಿ ಹೇಳಿದೆ – " ಘುಗುರುಶಿ ನರ್ತಕನ ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಶಿವಯಶಾ ಇವಳು ಅರಹಂತನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಈ ಆಯಾಗಪಟವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು." ವಿಸ್ಮಿಥನಮ ತಕ್ಕನ ಸಡಿ ಈಲೇಖದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಆಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೦ ವರ್ಷಗಳ ಸುಮಾರಿನದಾಗಿದೆ. ಶುಂಗ ಕಾಲದ ಭಾರಹುತ ಸ್ತೂಪದ ತೋರಣದ ಮೇಲೆ ಅಂಕಿತವಾದ ದನ್ನಬೂಥಿಯ ಲೇಖಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಬಲ್ಹರನು ಕೂಡ ಇದನ್ನು ಕನಿಷ್ಕನ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೦೦ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಆಯಾಗಪಟವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತೂಪದ ಪ್ರಚಾರವು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೊಡನೆಯೇ, ಜೈನ ಸ್ತೂಪಗಳು ಸುರಕ್ಷಿತ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಗುಹಾ – ಚೈತ್ಯ ಮತ್ತು ಮಂದಿರಗಳು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರಗೊಂಡಂತೆ ಹೊಸ ಸ್ತೂಪಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ನಿಲ್ಲುತ್ತ ಹೋಯಿತು. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ತೂಪಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಡೆಗೂ ಗಮನ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯದು ಉಪರ್ಯುಕ್ತ ಸ್ತೂಪದ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಸ್ತೂಪಗಳ ಕಲೆಯು ಬಹುತರ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಕಲೆಯು ಶ್ರಮಣ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನೇಕ ಜೈನ ಸ್ತೂಪಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಸ್ತೂಪಗಳೆಂದೇ ಮನ್ನಿಸಲಾಗುತ್ತ ಸಾಗಿದವು. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಉಪಸ್ಥಿತಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಥುರೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಸ್ತೂಪವಿತ್ತೋ ಅದನ್ನು ಈಗ 'ಕಂಕಾಲಿ' ದಿನ್ನೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಷ್ಟೇ: ಜೈನರ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವುದೋ ಬಾಹ್ಯ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಆಘಾತದಿಂದಾಗಲಿ ಯಾವಾಗ ಆ ಸ್ತೂಪ ಹಾಗೂ ಮಂದಿರಗಳು ಧ್ವಂಸವಾದವೋ ಆಗ ಅದೊಂದು ದಿನ್ನೆಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಆ ಮೇಲೆ ಮಂದಿರದ ಒಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಆ ದಿನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಕಂಕಾಲಿ ದೇವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸತೊಡಗಿದರು. ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ತೂಪದ ಯಾವ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ 'ವಾಸು' ವು ಆ ಆಯಾಗಪಟ್ಟದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರದ ಸ್ತೂಪದ ಕೆಳಭಾಗವು ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ 'ಸಿರಕಾಪ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ತೂಪದ ಸೋಪಾನ ಪಥದ

ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರದ ಎರಡು ಗುಡಾಗಳು ಉಳಿದಿವೆ. ವಿಲಕ್ಷಣವಿದು ಆಯಾಗಪಟದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದಂತಿಯೇ ಇಷ್ಟು ಇವೆ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಪುರಾತತ್ತ್ವ ಭೂಗಾದ ಡಾಯುರಿಕ್ಟರಸರ ಜಾನ್ – ಮಾರ್ಷಲ್ ರು ಇದನ್ನು ಜೈನ ಸ್ತೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದಿಂದ ತೀರ ಅಸಂಬದ್ಧ ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಹಿಂದಿನ ಕೆಲವು ಲೇಖಕರು ಇದನ್ನು ಬೌದ್ಧ ಸ್ತೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಅವರು ಈ ಸ್ಥಾನದೊಡನೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಬಂಧವು ಯಾವುದೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಒಂದು ಮಾತನ್ನ ಮರೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಕ್ಷಶಿಲೆಯೊಡನೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಸಂಬಂಧವು ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತು. ಜೈನ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಥಮ ತೀರ್ಥಂಕರ ಋಷಭದೇವನು ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ವಿಹಾರವನ್ನು ಕೂಡ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಅವನ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಚಕ್ರವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಫಗಾನಿಸ್ತಾನದ ತನಕ ಜೈನ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ಹುಯೆನತ್ಸಾಂಗನು ತನ್ನ ಯಾತ್ರಾ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ: " ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಸೀನಾ [ಗಜನಿ] ಮತ್ತು ಹಜಾರಾ [ಅಥವಾ ಹೋಸಲಾ] ದಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ತೀರ್ಥಕರಿದ್ದರು. ಕ್ಷಣದೇವ [ಶಿವನ ಅಥವಾ ನಗ್ನದೇವ] ನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಶರೀರವನ್ನ ಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ " ಈ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಆ ದೇವರೂ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರು ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಜೈನ ಮುನಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರಾವಕರಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂದೇಹವೂ ಇಲ್ಲ. ಪಾಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿಗಂಠನಾತಪುತ್ರ (ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರ) ನಮ್ಮ ಒಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕನೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ತಕ್ಷಶಿಲೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ " ಸರಕಾಪ " ಸ್ತೂಪವನ್ನ ಜೈನ ಸ್ತೂಪವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಪತ್ತಿಯೂ ಇರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಆಯಾಗ ಪಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಛತ್ರ – ಚಮರ ಸಹಿತ ಜಿನಮೂರ್ತಿಯು ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತ್ರಿರತ್ನ, ಕಲಶ, ಮತ್ಸ್ಯ ಯುಗಲ, ಹಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಲದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಿಕಗಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಆಯಾಗಪಟವು ಚಿತ್ರಿತ ಶಿಲೆಯ ಪಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಜೈನ ಗುಹೆಗಳು :-

ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜೈನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ನಗರ ಗ್ರಾಮಾದಿ ಜನ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ವನಗಳ ಶೂನ್ಯ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹೊದರುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ಕಾಣಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಏಕಾಂತ ವಾಸವು ಜೈನ ಮುನಿಗಳ ಸಾಧನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕ ಅಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. [ತ. ಸೂ ೯, ೬.ಸ. ಸಿದ್ಧಿ] ಎಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ವಂದನಾದಿಗಳಿಂದ ಜೈನ ಮಾರ್ಗಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯೂ ಆಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇಂಥ ಗುಹೆಗಳು ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಪರ್ವತಗಳ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ ಇವೇ ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಮನ್ನಿಸಲಾದ ಅಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾಲಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಈ ಗುಹೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸಲೆಂದು ಕೃತ್ರಿಮ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತೊಡಗಿದರು. ಒಂದೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ ಶಿಲೆಗಳು ಲಭಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು, ಕೆತ್ತಿ ಗುಹೆಗಳನ್ನೂ ಮಂದಿರಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇಂಥ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೈನ ಗುಹೆಗಳು ಬರಾಬರ ಮತ್ತು ನಾಗಾರ್ಜುನಿ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಡ್ಡಗಳು ಗಯೆಯಿಂದ ೧೫ -೨೦ ಮೈಲುಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಪಾಟಣಾ - ಗಯಾ ರೈಲಿನ ಬೇಲಾ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಎಂಟು ಮೈಲು ಉತ್ತರಕ್ಕಿವೆ. ಬರಾಬರ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು , ಅಲ್ಲಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಗಾರ್ಜುನಿ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಹೆಗಳು ಇವೆ. ಬರಾಬರದ ಗುಹೆಗಳು ಅಶೋಕ ಮತ್ತು ನಾಗಾರ್ಜುನೀಯ ಗುಹೆಗಳು ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ದಶರಥನಿಂದ ಅಜೀವಕ ಮುನಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವು. ಆಜೀವಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ . ಪೂ . ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನ) ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ನಿಯಮಗಳು ಜೈನ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆದುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೈನ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಮಂಖಲೀ ಗೋಶಾಲನು ಬಹಳಷ್ಟು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಂದು ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಮತಭೇದವೇ ಕಾರಣವಾಗಿ

ಅವನು ತನ್ನದಾದ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಸ್ವತಂತ್ರ ರೂಪದಿಂದ ಎರಡು ಮೂರು ಶತಮಾನಗಳ ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ನಡೆಯಿತು. ಆ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆಜೀವಕ ಸಾಧುಗಳು ಜೈನ ಮುನಿಗಳಂತೆಯೇ ನಗ್ನವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಭಿಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಡಾವಳಿಯೂ ಕೂಡ ಜೈನ ನಿರ್ಗ್ರಂಥ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಶೋಕನು ತರುವಾಯ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಜೈನ ಸಂಘದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಲೀನವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇದರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸತ್ತೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವು ಯಾವುದೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆಜೀವಕ ಮುನಿಗೆ ದಾನವಿತ್ತ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಜೈನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ

ಬರಾಬರ ಗುಡ್ಡದ ಎರಡು ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಅಶೋಕನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಕಾಲದ ೧೨ ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರನೆಯದನ್ನು ೧೯ ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಮಾಣ ಗೊಳಿಸಿದನು. ಸುದಾಮಾ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವ ಜೋಪಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಿಲಾಲೇಖಗಳಲ್ಲಿ ಆಜೀವಕರಿಗೆ ದಾನವಿತ್ತ ಸ್ಪಷ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಇವೆ. ಸುದಾಮಾ ಗುಹೆಯ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಗುಹೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಹೊರಗಿನದು ೩೨ ಫೂ * ೨೦ ಫೂ. ಮತ್ತು ಒಳಗಿನದು ೧೯ ಫೂ * ೧೯ ಫೂ. ಉದ್ದಗಲಗಳುಳ್ಳವು ಇವೆ. ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೧೨ ಫೂ ಇದೆ. ವಿಶ್ವ ಜೋಪಡಿ ಎಂಬ ಗುಹೆಯ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಈ ಗುಡ್ಡವನ್ನು 'ಖಲಟಿಕ ಪರ್ವತ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಎರಡು ಗುಹೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು 'ಕರಣಚೌಪಾರ' ಮತ್ತು 'ಲೋಮಸ ಋಷಿ' ಗುಹೆಗಳೆಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಕರಣಚೌಪಾರದ ಲೇಖದಲ್ಲಿ 'ಸುಪಿಯಾ ಗುಪಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಲೋಮಸ ಋಷಿಯ ಗುಹೆಯನ್ನು 'ಪ್ರವರಗಿರಿ ಗುಪಾ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಬಿರುಸಾದ ತೈಲವರ್ಣದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕೊರೆದು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ನುಣುಪು ಪಾಲಿಶನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮೌರ್ಯ ಕಾಲದ ವಿಶೇಷತೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ನಾಗಾರ್ಜುನಿ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿ ಗುಹೆ, ಬಹಿಯಾದ ಗುಹೆ, ವೇದಥಿಕ ಗುಹೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಗುಹೆಯು ೪೫ ಫೂ * ಉದ್ದಗಲವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ತರುವಾಯ ಕಾಲದ ಅನಂದವರ್ಮನ ಒಂದು ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ 'ವಿಂಧ್ಯಭೂಧರ ಗುಹೆ' ಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ದಶರಥನ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಇದರ ಹೆಸರು ಗೋಪಿಕ ಗುಹೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಂಕಿತಗೊಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇದನ್ನು

ಆಜೀ ಷಿಕ ,ಬುಂತನಿಗೆ ದಾನ ವಿತ್ತ ಉಲ್ಲೀಖವೂ ಕ ಂಡು ಇದೆ. ಇಂಥ ಲೇಖಗಳು ಉಳಿದ ಎರಡು ಗುಹೆ ಗಳ್ಲಲ್ಲಿಯೂ ಂ ಇವೆ. ಕ್ರಿ . ಪೂ . ಮ ಂಡುನಿರು ಶ ತಮಾನ ದ ಮ ಔರ್ಯ ಕಾಲ ದ ಗುಹೆ ಗಳು ಈ ಗುಹೆ ಗಳು ತ ರು ವಾಯು ಉಲ್ಲೀ ಖನೀಯು ವಾಗಿವೆ. ಓಡಿಸಾದ ಲ್ಲಿ ಕ ಟಕ ದ ಸ ಮೀಪದಲ್ಲಿರು ವ ಉದು ರು ಗಿರಿ ಮ ತ್ತು ಖಂಡ ಗಿರಿ ಎಂ ಬ ಹೆ ಸರಿನ ಪ ರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಇರು ವ ಗುಹೆಗ ಳು ಅವು ಗಳ್ಲಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಲೇಖದು ಆದಾರ ದಿಂದ ಕ್ರಿ .ಪೂ . ಎರ ಡನಿರು ಶ ತಮ ಾನದಿಂದು ಸಿದ್ಧ ವಾಗು ತ್ತ ದೆ. ಉದ ರುಗಿರಿಯ ;ಹಾಥೀಗು ,ಪಾ ' ಎಂ ಬಹೆ ಸರಿನ ಗುಹೆ ರುಲ್ಲಿ ಪ್ರಾ ಕೃತ,ಬಾಷೆ ರು ಸು ಷ್ಟ್ರೃತಲೆಖವೂ ಂದು ಕ ಂಡು ಬರು ತ್ತ ದೆ. ಅದ ರ ಲ್ಲಿ ಕ ಳಿಂಗ ಸಾಮ್ರಾ ಟ ನಾದ ಖಾರ ವೇಲ ನ ಬಾಲ್ಯ ಕಾಲ ಮ ತ್ತು ರಾಜ್ಯದ ಅ ೧೩ ವರ್ಷಗಳ ಚರಿತ್ರ ವನ್ನ ವಿದ ವತ್ತಾ ಗಿ ವ ರ್ಣಿ ಸಲ ಾಗಿದೆ. ಈ ಲ ೇಖವು ಅರಹಂತ ಮ ತ್ತು ಸ ರ್ವ ಸಿದ್ಧರಿಗೆ ನ ಮ ಸ್ಕಾರ ವು ದರಿಂದ ಪ್ರಾ ರಂಭ ವಾಗು ತ್ತ ದೆ. ಇದ ರ ೧೨ ನೆಯ ಪಂಕ್ತಿ ರುಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಉಲ್ಲೇ ಖಿಸಿದೆ : ಖಾರ ವೇಲ ನು ತ ನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಕಾಲ ದ ಹ ನ್ನೆರ ಡನಿರು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮ ಗ,ದದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರ ಮಣ ಮ ಾಡಿದನು . ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನಾದ ಬೃಹ ಸ್ಪತಿ ಮಿತ್ರ ನನ್ನ ಸೋಲಿಸಿದ ನು . ಅಲ್ಲಿಂದ ಕ ಳಿಂಗ ದ ಜಿನ ಮ ೂರ್ತಿಯ ನ್ನ ತ ನ್ನ ದೇಶ ಕ್ಕೆ ಮ ರಳಿ ತಂದನು . ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ನ್ನ ಮೊದಲು ನಂದ ರಾಜನು ಅಪಹ ರಿಸಿ ಒಯ್ದಿ ದ್ದನು. ಈ ಉಲ್ಲೀ ಖದಿಂದ ಜೈನ ಇತಿಹಾಸ ಹ ಾಗೂ ಸಂಸ್ಥಾನ ಗಳ ಮಿ ರು ದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಹ ತ್ವಪೂ ರ್ಣವಾದ ಸಂಗ ತಿಗಳು ಸಿದ್ಧ ವಾಗು ತ್ತ ವೆ ನಂದ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಕ್ರಿ . ಪೂ . ಐದ ನೆಯ – ನಾಲ್ಕ ನೆಯ ಶ ತಮಾನ ದಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ ಮ ೂರ್ತಿಗ ಳನ್ನ ನಿಮ ಾರ್ಣ ಮ ಾಡಿ, ಅವು ಗಳ ಪೂ ಜೆ ಪ್ರ ತಿಷ್ಠೆ ಗಳನ್ನ ಮ ಾಡಲ ಾಗುತ್ತಿ ತ್ತು , ಎಂ ಬ ಮ ಾತು ನಿಶ್ಚಿತಗೊಳ್ಳು ತ್ತ ದೆ. ಆ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಕ ಳಿಂಗ ದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರ ಸಿದ್ಧ ಜೈನ ಮಂದಿರ ಹ ಾಗೂ ಮ ೂರ್ತಿಗ ಳು ಇದ್ದು ವು ಎಂ ಬ ದೂ ಗೊತ್ತಾ ಗು ತ್ತ ದೆ. ಅವು ಗಳನ್ನ ಆ ಪ್ರ ದೇಶ ದ ಜನ ರೆಲ್ಲ ಪೂ ಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು . ಆ ನಂದ ಸಾಮ ್ರಾಟನು ಆ ಜೈನ ಮ ೂರ್ತಿಯ ನ್ನ ಅಪಹ ರಿಸಿದ ನು ; ಅದ ನ್ನ ತ ನ್ನಲ್ಲಿ ಸು ರಕ್ಷಿತ ವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದ ನು ; ಅಂದ ಮೇಲೆ ಅವ ನು ಜೈನ ,ದ ರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂ,ದ ಪಟ್ಟವ ನಾಗಿರ ಬೇಕು ; ಅವ ನು ಆ ಮ ೂರ್ತಿಗಾಗಿ ತ ಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ ಮಂದಿರ ವನ್ನ ನಿಮ ಾರ್ಣ ಮ ಾಡಿಸಿರ ಬೇಕು. ಇನ್ನೂ ಕ ಳಿಂಗ ದೇಶದ ಜನ ತೆ ಹ ಾಗ ೂ ರಾಜವಂಶ ಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಜೈನ ಮ ೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಇನ್ನೂರು – ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಗೆ ಇಂಥ ದೊಂದು ಅಪೂ ರ್ವ ಶ್ರ ದ್ಧೆಯಿತ್ತು . ಅವ ಕಾಶ ಒದ ಗಿದೊಡನೆಯೇ ಕ ಳಿಂಗ ಸಾಮ ್ರಾಟನು ಅದ ನ್ನ ತಿರು ಗಿ ತ ಂದು , ಪ್ರ ತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡು ವು ದ ಅವಶ್ಯ ಕ ವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದ ನು. ಇವೆಲ್ಲ ಸಂಗ ತಿಗಳು ಈ ಲೇಖನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗು ತ್ತ ವೆ ಹೀಗೆ ಈ ಗುಹೆ,ಹ ಾಗ ೂ ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಆಲೇಖಗಳು

ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸ, ವಿಶೇಷತಃ ಜೈನ ಇತಿಹಾಸ ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ.

ಉದಯಗಿರಿಯ ಈ ರಾಣೀಗುಹೆಯು [ಹಾಥೀ ಗುಹೆ] ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ಸುಂದರ ಸ್ಮೃತಿ ವಿಹಾರವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೂ ಇರುವುದು; ಮುನಿಗಳ ವಿಹಾರವೂ ಇರುವುದು. ಇದರ ಒಳಗಿನ ಭಾಗವು ೫೮ ಫೂಟು ಉದ್ದ ಮತ್ತು ೨೮ ಫೂಟು ಅಗಲವಿದೆ. ಬಾಗಿಲದ ಎತ್ತರವು ೧೧ ೧/೪ ಫೂಟು ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಎರಡು ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಲು - ಸಾಲಾಗಿ ಎಂಟು, ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ೨೦ ಫೂಟು ಉದ್ದವಾದ ಪಡಸಾಲೆಯು ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತಿನ ಒಂದು ವಿಶೇಷತೆಯಾಗಿದೆ. ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾರಪಾಲರು ಸುಸಜ್ಜಿತ ಸೈನಿಕರಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಉಚ್ಚ ಆಸನಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಸಂಭಾಳಿಸಲೆಂದು ಅನೇಕ ಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ತೋರಣದ ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ತ್ರಿರತ್ನಗಳ ಚಿಹ್ನ ಮತ್ತು ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷದ ಪೂಜೆಯ ಚಿತ್ರಣವು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ತ್ರಿರತ್ನ ಚಿಹ್ನವು ನಂದನದೀ ತೀರದ ಮುದ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಕಿತವಾದ ದೇವನ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲಿರುವ ತ್ರಿಶೃಂಗ ಮುಕುಟ ಸದೃಶವಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಬಹಳಷ್ಟು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಜೈನ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಪ್ರಕೋಷ್ಠದ ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪಕ್ಕಗಳಿದ್ದ ಜಿಗರಿ ಮತ್ತು ಧನುಷ ಬಾಣ ಸಹಿತ ಇರುವ ಪುರುಷ, ಯುದ್ಧ, ಸ್ತ್ರೀ - ಅಪಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಘಟನೆಗಳ ಚಿತ್ರಣವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಮತಕ್ಕನುಸಾರ, ಇದು ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಜೀವನದ ಒಂದು ಘಟನೆಯ ಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರ ಅವನು ಕಲಿಂಗದ ಯವನ ರಾಜನಿಂದ ಅಪಹರಣಗೊಂಡ ಪ್ರಭಾವತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿದ್ದನು. ತರುವಾಯ ಅವಳ ಕೂಡ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇನ್ನೊಂದು ಮತವು ಹೀಗೂ ಇದೆ : ಈ ಚಿತ್ರವು ವಾಸವದತ್ತಾ ಮತ್ತು ಶಕುಂತಲಾ ಇವರ ಆಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಜೈನ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಚಿತ್ರಗಳು ಇರುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಶೈಲಿಯು ಸುಂದರ ಮತ್ತು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರಗಳ ಯೋಜನೆಯು

ಪ್ರ ಮಾಣ್ಕ ನ ಸರಿಽದಿ. ವಿದ್ವಾ ಂಸರ ಎತಿಕ್ಕ ನ ಸರಿಽ, ಇಲ್ಲಿ ರು ಚಿತ್ರ ಣ ಕಲೆ ರು ಭರಹುತ ಮತ್ತು ಸಾಂಚಿ ಸ್ತೂಪ ಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಉದರು ಗಿರಿ ಹಾಗೂ ಖಂಡ ಗಿರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೯ ಗುಹೆ ಗಳಿವೆ. ಅವು ಗಳ ಸ ಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ನೀಲ ಗಿರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿ ಗುಡ್ಡ ದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೂ ಮೂರು ಗುಹೆ ಗಳು ಕಂಡು ಬರು ತ್ತವೆ. ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಾಣೀ ಗುಹೆ ರು ಹೆಸರು ತಾಗಿ ಮಂಚಪುರಿ ಮತ್ತು ವೈಕುಂಠಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿ ಗುಹೆ ಗಳು ದರ್ಶನೀರು ವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ರು ಶಿಲಾಲೇಖಗಳು ಹಾಗೂ ಕಲಾ ಕೃತಿಗಳ ಆಧಾರ ದಿಂದ ಖಾರ ವೇಲ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಮಕಾಲದ ಕಾಲದವು ಮೊದಲು ಇವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಖಂಡಗಿರಿಯ ನವಮುನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿ ಗುಹೆ ರುಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಿಲಾಲೇಖವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮುನಿಯಾದ ಶುಭಚಂದ್ರನ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ, ಈ ಸ್ಥಾನವು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕಿರಿದಾದರೆ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಒಂದು ಸುದೃಢ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ರಾಜಗಿರಿಯ ಒಂದು ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಮನಿಯಾರ ಮಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೋನ ಭಂಡಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿ ಜೈನ ಗುಹೆ ರು ಉಲ್ಲೇಖನೀರು ವಾಗಿದೆ. ನಿರ್ಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದು ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಶತಮಾನದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯ ಒಂದು ಲೇಖವು ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನು ಸರಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯ ರತ್ನ ವೈರದೇವ ಮುನಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸಲೆಂದು ಎರಡು ಗುಹೆ ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದನು. ಅವು ಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಹಂತರ ಮೂರ್ತಿ ಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದನು. ಒಂದು ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಯು ಚತುರ್ಮುಖ ಜೈನ ಪ್ರತಿಮಾಯುಕ್ತ ಒಂದು ಸ್ತಂಭವು ಈಗಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಗುಹೆ ರು ನಿರ್ಮಾಣದ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ; ಅದು ಅದರ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಗುಹೆ ರಾಗಿದೆ ಈಗ ಅದು ಭಿನ್ನ ಗುಹೆ ರಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ದಿಗಂಬರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವೈರ ಜಸನ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನನ್ನು ತ್ರಿಲೋಕ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ರಮಣರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ ವೈರನ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ ; ಅದು ಪದಾನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ರವಣತ್ವ ಮತ್ತು ಪದಾನುಸಾರಿತ್ವ ಇವೆರಡೂ ಬುದ್ಧಿ ಋದ್ಧಿಯ ಉಪಭೇದಗಳಾಗಿವೆ. ಷಟ್ಖಂಡಾಗಮದ ವೇದನಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪದಾನುಸಾರೀ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ರವಣ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಎರಡೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಕಲ್ಪಸೂತ್ರ ಸ್ಥವಿರಾವಲಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಆರ್ಯ ವೈರನ ಕಾಲವು ವೀರ ನಿರ್ವಾಣದ

ತ ರು ವಾರು ೪೯೬ ರಿಂದ ೫೮೪ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗಿನ ದಿಂದ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಅವನು ಕ್ರಿ. ಪೂ . ಮೊದಲನೆಯ ಶತಮಾನದ ತರುವಾಯ ದವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಸೋನ್ಭಂಡಾರ ಗುಹೆಯು ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದರೇ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ .

ಪ್ರಯಾಗ ಹಾಗೂ ಕೌಸವದ [ಪ್ರಾಚೀನ ಕೌಶಂಬಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪಭೋಸಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಂಗ ಕಾಲೀನ (ಕ್ರಿ . ಪೂ . ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನ) ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಲೇಖವಿವೆ. ಆ ಲೇಖಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗುಹೆಗಳನ್ನ ಅಹಿಚ್ಛತ್ರದ ಆಷಾಢಸೇನನು ಕಾಶ್ಯಪೀಯ ಅರ್ಹಂತನಿಗಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರ ಮಹಾವೀರನು ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರದವನೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳು ಕಾಶ್ಯಪೀಯ ಅರ್ಹಂತರೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಹೊರತಾಗಿಯೂ ಬೇರೆ ಅನ್ಯ ಜೈನ ಮುನಿಸಂಘವು – ಬಹುಶಃ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಸಂಘವು – ಇರುವ ಸಂಭವವಿದೆಯೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಹಾವೀರನ ಮುನಿ – ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಲೀನವಾಗಿಹೋಯಿತು.

ಜೂನಾಗಢದ [ಕಾಠೀವಾಡ] ಬಾಬಾ ಪ್ಯಾರ ಮಠದ ಸಮೀಪ ಕೆಲವೊಂದು ಗುಹೆಗಳು ಇವೆ. ಅವು ಮೂರು ಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಒಂದು ಉತ್ತರ ಮಗ್ಗಲು, ಎರಡನೆಯದು ಪೂರ್ವಭಾಗದ್ದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯದು ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಕಡೆಗೆ ಪಸರಿಸಿದುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಹೆಗಳನ್ನ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಜಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದು ಭಾಗವು ಚೈತ್ಯ ಗುಹೆಗಳರೂಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂಥದ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೋಣೆಗಳಿರುವಂಥವುಗಳು. ಬರ್ಜೆಸಿ ಸಾಹೇಬನು ಮತಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಬಹುಶಃ ಕ್ರಿ. ಪೂ . ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದವು ಇವು ಆಗಿವೆ. ಮೊದಲ ಸಲ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇವು ನಿರ್ಮಾಣವಾದುವು . ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯ ಗುಹೆಗಳು ಶಾಲಾಗೃಹಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ ಗುಹೆಗಳಿಂತ ಕೆಲವೊಂದು ಉನ್ನತ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವುಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ ಲಕ್ಷಣವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ಇವು . ಕ್ರಿ ಶ . ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನ ಅರ್ಥಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಪ ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದವುಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಜೈನ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣವಂಥದಿದೆ. ಈ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ

ಖಂಡಿತ ಲೇಖವು ದೊರೆತಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಪ ರಾಜವಂಶದ ಹಾಗೂ ಚಷ್ಟನನ ಮರಿಮಗನೂ ಮತ್ತು ಜಯದಾಮನನ ಮೊಮ್ಮಗನೂ ಆದ ಮೊದಲನೆಯ ರುದ್ರಸಿಂಹನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಲೇಖವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಓದಲಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ, ಜರಾ ಮರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಓದಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಹಾಗೂ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಭದ್ರಾಸನ, ಮೀನಯುಗಲ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜೈನ ಮಂಗಲದಾಯಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವು ಜೈನಸ್ಥಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಬಹುತರ ದಿಗಂಬರ ಪರಂಪರೆಗನುಸಾರ ಅಂತಿಮ ಅಂಗವನ್ನರಿತ ಧರಸೇನಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಧವಲ ಟೀಕೆಯ ಕರ್ತೃವಾದ ವೀರಸೇನಾಚಾರ್ಯನು ಗಿರಿನಾರದ ಚಂದ್ರ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಧರಸೇನಾಚಾರ್ಯನು ವಾಸಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಮಹಾಬಂಧ ಭಾಗ ೨ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ) ಈ ಗುಹಾ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರ ಮಿತ್ತಿ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿದೆ. ಕಾರ್ಲೆ ಹಾಗೂ ನಾಸಿಕಗಳ ಬೌದ್ಧ ಗುಹೆಗಳೊಡನೆ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಮಾನತೆಯು ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೊಂದು ಬೌದ್ಧ ಗುಹೆಯೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಧವಲಕಾರನಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಧರಸೇನಾಚಾರ್ಯರ ಚಂದ್ರ ಗುಹೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. (ಬರ್ಜೆಸ್ : ಎಂಟ್ಟಿಕ್ವಿಟೀಜ್ ಆಫ್ ಕಚ್ಛ ಕಾಡ ಕಾಠಿಯಾವಾಡ ೧೮೭೪ – ೭೫ ಪುಟ ೧೩೯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ; ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಂಕಲಿಯಾ : ಅರ್ಕಿಯಾಲಜಿ ಆಫ್ ಗುಜರಾತ್ ೧೯೪೧ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ). ಇದೇ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಢಂಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಋಷಭ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಮಹಾವೀರ ಮೊದಲಾದ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಹೆಗಳು ಅದೇ ಕ್ಷತ್ರಪ ಕಾಲದ ಅರ್ಥಾತ್ ಪ್ರಥ. ಶತಮಾನದವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಜೈನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಢಂಕ ಪರ್ವತದ ಉಲ್ಲೇಖ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಲಿಪ್ತ ಸೂರಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ನಾಗಾರ್ಜುನನು ಇಲ್ಲಿಯ ನಿವಾಸಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ರಾಜಶೇ. ಕೃತಪ್ರಬಂಧಕೋಶ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ತೀರ್ಥಕಲ್ಪ ನೋಡಿರಿ.)

ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಯಗಿರಿ ಖಂಡಗಿರಿ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜುನಾಗಡಗಳ ತರುವಾಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಉದಯಗಿರಿಯ ಜೈನ ಗುಹೆಗಳು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿವೆ. ಈ ಉದಯಗಿರಿಯು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿದಿಶಾನಗರದ ಉತ್ತರ – ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಗೆ ಬೇತವಾ ನದಿಯ ಆ ಮಗ್ಗಲು ಎರಡು – ಮೂರು ಮೈಲುಗಳ ಅಂತರದ ಮೇಲೆ

ಇದಿ. ಈ ಪ ರ್ವತದ ಪಿಲ್ ತ್ರು ರಾತತ್ತ್ವ ಷಿುಾಗ ಘು ಅುಕಿತಿ ಗಿುೞಿಸಿದು ಇಪ್ಪತ್ತು ಗುಹೆ ಗಳು ಪ ತ್ತು ಮ ಂದಿರ ಗಳು ಇಪಿ. ಇಘುಗ ಳ್ಳಿ ಪಶ್ಚಿಮ ,ಬಾಗ್ಕರಿು ಪ ಮೊದಲಸಿರು ಹಾಗೂ ಪೂ ರ್ವ ದಿಸಿರು ಲ್ಲಿರುಪ ಇಪ್ಪತ್ತ್ತಿಸಿರು ದು ಸ್ಪಷ್ಟ ರೂಪದಿಂದ ಜೈನ ಗುಹೆ ಗಳಾಗಿಪಿ. ಮೊದಲ ಸಿರು ಗುಹೆ ರು ನ್ನ ಕ ನಿಂಗಹ್ಯಾಂಮ ನ ಸು ಳ್ಳ ಗುಹೆ ರು ಂದು ಕ ರಿದಿದ್ದಾ ಸಿ. ರು ಹೆಂದರಿ ಅದ ನ್ನು ಯು ಪು ಪಿ ಲ್ ಥಾಪ ಣಿರು ನ್ನ ಕಿತ್ತಿ ನಿರ್ಮಿ ಸಲಾಗಿಲ್ಲ . ಆದರಿ ಅದು ಪ್ರಾ ಕೃತಿಕ ಕ ಂದರಿಷಿ ಆಗಿದಿ. ಆದರೂ ಪಿ ಲಿನ ಸ್ವಾ ,ಬಾಮಿಕ ತಿು ರು ನ್ನ ಥಾಪ ಣಿರು ನ್ನಾಗಿ ಮ ಾಡಿಕೊಂಡು , ಕಿಳಗಿದ್ದಾ ರದ ಹ ತ್ತಿರ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬ ಗಳನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿ ಸಲಾಗಿದಿ. ಇದ ರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿ ಗುಹಾ ಮ ಂದಿರ ದ ಆಕೃತಿಯು ಪ್ರಾ ಪ್ತ ವಾಗಿದಿ. ಕಂಬ ಗಳ ನ್ನು ಘ ಟ ಮ ತ್ತು ಪ ತ್ರಾ ಪಲಿ – ಪ್ರ ಣಾಲಿಯಿ ಂದ ಕಿತ್ತಲಾಗಿದಿ. ಪ್ರಾ ರಂಭದ ಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮು ನಿಗಳು ಈ ಪ್ರ ಕಾರ ದ ಪ್ರಾ ಕೃತಿಕ ಗುಹೆ ಗಳನ್ನೇ ತ ಮ್ಮ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾ ನ ಪನ್ನಾಗಿ ಮ ಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಿಂದು ಈ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದಿರು ಷ್ಟೇ. ಈ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಯಿ ಂದು ಈ ಗುಹೆಯು ೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಜೈನ ಮು ನಿಗಳ ಗುಹೆ ರು ಾಗಿ ರಬೇಕು. ಆದ ರಿ ಇದ ರ ಸಂಸ್ಕಾ ರ ಘು ಗು ಪ್ತ ಕಾಲ ದಲ್ಲಾಯಿ ತು. ಅದು ಅಲ್ಲಿ ರು ಸ್ತಂಭ ಮೊದಲಾದುಘುಗಳ ಕಲೆ ಹಾಗೂ ಗುಹೆ ರು ಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಒಂದು ಲೇಖ ಇಘು ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ ವಾಗು ತ್ತ ದಿ. ಈ ಲೇಖದ ಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಗು ಪ್ತನನ್ನು ಉಲ್ಲೆ ಖಿಸಿದೆ. ಇದು ಗು ಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಟ ಎರ ಡನಿರು ಚಂದ್ರ ಗು ಪ್ತ ನಿಂದು ತಿಳಿರುಲಾಗು ತ್ತದಿ. ಅದ ರಿಂದ ಇದ ರ ಕಾಲ ಘು ನಾಲ್ಕ ನಿರು ಶ ತಮಾನ ದ ಅಂತಿಮ ,ಬಾಗ ಮಿದು ಸಿದ್ಧ ವಾಗುತ್ತ ದಿ. ಪೂ ರ್ವ ದಿಸಿರು ಲ್ಲಿರುಪ ಇಪ್ಪತ್ತ ನಿರು ಗುಹೆರು ಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಅತಿ ,ಬ ವ್ಯ ಮ ೂರ್ತಿಯು ವಿರಾಜಮ ಾನಾಗಿದಿ. ಆದರಿ ಈಗ ಅದು ಬಹ ಳಷ್ಟು ಖಂಡಿತ ವಾಗಿದಿ. ಆದ ರೂ ಅದ ರ ನಾಗ ಹೆ ಡೆಯು ಈಗಲೂ ಆ ಕಲಾಕೃತಿಯು ನ್ನ ಪ್ರ ಕಟಗೊಳಿಸು ತ್ತಲಿದಿ. ಇಲ್ಲಿ ರು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ್ಯಾತ್ಮ ಕ ಲೇಖವನ್ನು ಕೆ ತ್ತಲಾಗಿದಿ. ಅದ ಕ್ಕನ ಸರಿಸಾ ಈ ಮ ೂರ್ತಿಯ ಪ್ರ ತಿಷ್ಠೆ ಯ ನ್ನ ಸಂವತ್ ೧೦೬ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೪೨೬, ಕು ಮ ಾರಗು ಪ್ತ ಕಾಲ) ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತಿಕ ಕೃಷ್ಣ ಪಂಚ ಮಿರು ಂದು ಆಚಾರ್ಯ ,ಬ ದ್ರಾ ನ್ವ ಯೀ ಆಚಾರ್ಯ ಗೋಶ ರ್ಮ ಮು ನಿಯ ಶಿಷ್ಯ ನಾದ ಶ ಂಕರನಿಂದ ಮ ಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಶ ಂಕ ರನು ತನ್ನ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಳು ಉತ್ತ ರ ,ಬಾರ ತದಲ್ಲಿರು ಪ ಕು ರು ದೇಶ ಮಿದು ಹೇಳಿದ್ದಾ ನಿ.

ಜೈನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪರಂಪರಿಗನು ಸರಿಸಿ ಅಂತಿಮ ಶ್ರು ತಕೇವಲಿಯಾದ ,ಬ ದ್ರ ಬಾಹು ಘು ಮ ೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಟ ಚಂದ್ರ ಗು ಪ್ತನ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪ ನಿರು ಶ ತಮಾನ) ಆಗಿಹೋದನು. ಉತ್ತ ರ ,ಬಾರ ತದಲ್ಲಿ ಹ ನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಘೋರ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೆ ರು ಉಂಟಾದುದ ರಿಂದ ಜೈನ ಸಂಘವನ್ನು

ತಕ್ಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣ ,ಬಾರತಕ್ಕೆ ತಿರಳಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ಯಸಊರು ಪ್ರದೀಶದಲ್ಲಿರು ಪಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅವನು ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವನ್ನ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ,ಬಾರತದ ಸಾಮ್ರಾಟ್ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನ ತ್ಯಜಿಸಿ ಅವನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿಹೆ ೂಗಿದ್ದನು. ಅವನೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಪಿಲೆ ತಪಸ್ಸನ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಗುಡ್ಡಕ್ಕೀನೇ ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈ ಪರ್ವತದ ಪಿಲೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಂದಿರಗಳೂ ಸಹ ಇವೆ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಬಸ್ತಿ ಎಂಬದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಿದೆ. ಇದೇ ಗುಡ್ಡದ ಪಿಲೆ ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸಾದಾರಣಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಗುಹೆರುೂ ಇದೆ. ಅದು ,ಬದ್ರಬಾಹು ಗುಹೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಕೇವಲಿ ,ಬದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿರು ಇದೇ ಗುಹೆರುಲ್ಲಿ ದೇಹ ಬಿಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಚರಣ ಚಿಹ್ನಗಳು ಅಂಕಿತವಾಗಿವೆ ; ಈಗಲೂ ಅವುಗಳ ಪೂಜೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ,ಬಾರತದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಗುಹೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರದೀಶದಲ್ಲಿ ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ದಿಸೆರುಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಮೈಲುಗಳ ಅಂತರದ ಪಿಲೆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗುಹೆಗಳ ಸಮೂಹ ಇದೆ. ಇವು ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ದಡಿಯ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ನಾಲ್ಕು ಉತ್ತರದ ಪಾಗ್ಗಲೆ ಮತ್ತು ಪಾರು ಎರಡನೆರು ಮಗ್ಗಲೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಮುಖವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲ ಗುಹೆರು ಉತ್ತರ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆರುದಾಗಿದೆ. ದು,ರ್ಬಾಗ್ಯದಿಂದ ಇದರ ಪಿಲಬಾಗವು ,ಬಗ್ನವಾಗಿ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಕೇವಲ ಕಿಲವೇ ಹೆ ೂರಗಿನ ,ಬಾಗವು ನಷ್ಟವಾಗದೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ಪಿಷರುದಲ್ಲಿವು ನಲ ರಚನೆರುೂ ಕೂಡ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಹೆ ೂರಗಿನ ಅಳತೆರುು ೭೮ * ೧೦.೪ ,ಪೂಟಿನಷ್ಟು ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಇಲ್ಲವೆ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಒಳಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಐದು ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಒಳಗಿನ ಶಾಲೆರು ೮೦ ,ಪೂಟು ಆಳವಾಗಿದೆ.ಹಾಗೂ ದ್ವಾರದೆಡೆ ಅಗಲ ೭೯ ,ಪೂಟುಗಳು ; ಒಳಪಗ್ಗಲು ೮೦ ,ಪೂಟುಗಳಷ್ಟಿದೆ. ಇದರ ಪಿಲಬಾಗವು ೩೨ ಕಂಬಗಳ ಪಿಲೆ ಆದಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳನ್ನ ಚೌರಸಾಕಾರದ ಎರಡು ಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗುಹೆರು ಒಳಗಿನ ಎತ್ತರವು ಸುಮಾರು ೧೨ ,ಪೂಟುಗಳಷ್ಟು ಇದೆ. ಇದರ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲೆ ಗೋಡೆಗಳ ಪಿಲೆ ಎಂಟೆಂಟು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಗೋಡೆರುಲ್ಲಿ ಆರು ಕೋಣೆಗಳಿವೆ. ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ೯ ,ಪೂಟು ಚೌರಸಾಕಾರವಾಗಿವೆ. ಈ ಕೋಣೆಗಳನ್ನ ಸಾದಾರಣ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಜಹಾಂತರ ಬೌದ್ಧ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿರುೂ

ಇಂಥ ತ್ರು ಗಳನ್ನ ನಾಥು ಕಾಣ ತ್ರೀಪಿ. ಪಶ್ಚಿ ಮೋತ್ತ ರ ಮ ಊ ರಿ ರು ಕಿೂಣಿರು ಹ ತ್ತರ ಒಂದು ತಗ್ಗ ಇದೆ. ಅದು ಯು ವಾಗಲೂ ನೀರಿನಿಂದ ತು ಬಿರು ತ್ತ ದೆ. ಶಿಲೆ ರು ಪ .ಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂ.ಬಾಗ ದೂ ಗಿ ದೀ ವಾಲ ರು ವಿ. ಅದು ೧೯.೩ * ೧೫ .ಫೂಟ ಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದ ಗಲ ವಿ. ೧೩ .ಫೂ ಟ ಎತ್ತ ರವಾಗಿದೆ. ಇದ ರ ಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರನ .ಧ ಪ್ಯ ಮ ೂರ್ತಿ ರು ವಿರಾಜಮ ಾನವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಗುಹೆ ಗಳು ಬೇಕಿಂತಲೇ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಚಿಹ ಳ ಚಿಕ ವಾಗಿಪಿ. ಮೂರ ನೆರು ಮ ತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆ ರು ಗುಹೆ ಗಳಲ್ಲಿಯು ೂ ಜಿನ ಪ್ರ ತಿಮ ಗಳು ಇವೆ. ಮ ೂರು ನೆರು ಗುಹೆ ರು ಕ ಥು ಗಳ ರ ಚನೆರು ಕಲಾಪೂ ರ್ಣ ವಾಗಿದೆ. ಬರ್ಜೆಸ ಸಾಹೇಬನ ಮತ ದಿಂದ ಈ ಗುಹೆ ಗಳು ಸುಮ ಾರು ಕ್ರಿ. ಪೂ . ೫೦೦ – ೬೫೦ ರ ಮ .ಧ್ಯಕಾಲ ದ ತ್ರು ಗಳಾಗಿರ ಬೇಕು. (ಆರ್ಕಿ, ಸರ್ವೆ, ಆಫ್ ವೆಸ್ಟ ರ್ನ ಇಂಡಿಯಾ ಸ್ತ ಫ್ . ೩)

ಈ ಗುಹೆ ಗಳ ಸ ಪ ೂಹ ದ ಸಂಬಂಧ ದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಪರ ಂಪರೆ ರು ಹೀಗಿದೆ :– ಇಲ್ಲಿ ತೇರಾಪು ರದ ಸ ಮೀಪ ಪ ರ್ವತ ದ ಮೇಲೆ ಮಹಾರಾಜ ಕ ರ ಕಂಡು ತ್ರು ಒಂದು ಪ್ರಾ ಚೀನ ಗುಹೆ ರು ನ್ನ ಕಂಡಿದ್ದ ನ. ಅವನು ಸ್ವ ತಃ ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಗುಹೆ ರು ನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿ ಸಿದ್ದ ನ. ಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಥನ ಮ ೂರ್ತಿ ರು ನ್ನ ಸ್ಥಾ ಪಿಸಿದ್ದ ನ. ಅವನು ಯಾವ ಪ್ರಾ ಚೀನ ಗುಹೆ ರು ನ್ನ ಕಂಡಿದ್ದನೋ, ಅದರ ತಳ .ಬಾಗ ದ ಒಂದು ಛಿದ್ರ ದಿಂದ ಜಲ ಪ್ರ ವಾಹ ತ್ರು ಹೊ ರಟಿತ್ತು . ಅದರಿಂದ ಸ ಮ ಸ್ತ ಗುಹೆ ರು ತು ಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು . ಇದರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾ ಚೀನ ಪ್ರಾರ್ಶ್ವ ನಾಥ ಮೂರ್ತಿ ರು ಸು ಂದರ ವರ್ಣನೆ ರು ನ್ನ ಕನ ಕಾಮ ರ ಮು ನಿಯು ತನ್ನ ಅಪ .ಭ್ರಂಶ ಕಾವ್ಯ ವಾದ ಕ ರಕಂಡಚರಿಉದ ಲ್ಲಿ ವ ರ್ಣಿಸಿದ್ದಾ ನೆ. ಇದು ಹ ನ್ನೊಂದನೆ ರು ಶ ತಮಾನದ ಕೃ ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕ ರಕಂಡು ವ ಹೆ ಸರು ಜೈನ ಮ ತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಈ ಎರ ಡೂ ಪ ರಂಪ ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬುದ್ಧನ ರ ೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರು ತ್ತ ದೆ. ಅವನ ಕಾಲ ತ್ರು ಜೈನ ಮ ಾನ್ಯತೆಗನ ನುಸರಿಸಿ ಮಹಾವೀರನ ಪೂ ರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವಾ ನಾಥನ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ ಮ ಾವೇಶ ವಾಗು ತ್ತ ದೆ. ಈ ಪ್ರ ಕಾರ ಇಲ್ಲಿ ರು ಗುಹೆ ಗಳನ್ನ ಜೈ ನರು ಅತಿ ಪ್ರಾ ಚೀನ ವಿದು (ಸು ಮ ರು ಕ್ರಿ. ಪೂ . ೯ ನೆ ರು ಶ ತಮ ಾನ) ಮನ್ನಿಸು ತ್ತಾ ರೆ.

ಹ ನ್ನೊಂದ ನೆಯ ಶ ತಮಾನ ದ ಮಧ್ಯ .ಬಾಗ ದಲ್ಲಿ ಯು ವಾಗ ಮು ನಿ ಕ ನಕಾಮರ ನು ಕ ರಂಡಕ ಚರಿಉವ ನ್ನ ಬರೆದ ನೋ ಆಗ ತೇರಾಪು ರದ (.ದಾರಾಶಿವ) ಗುಹೆ ರು ಬಹು ವಿಶಾಲ ವಾಗಿತ್ತು ; ಮ ತ್ತು ಬಹು ಪ್ರ ಚೀನ ವಿದು ತಿಳಿಯಲಾಗು ತ್ತಿತ್ತು . ಇದು ಸು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿದೆ. ತೇರಾಪು ರದ ರಾಜನಾದ ಶಿವ ನು ಕ ರಕಂಡು ವ ಪರಿಚ ರು ವನ್ನ ಈ ಪ್ರ ಕಾರ ಮ ಾಡಿಸಿದ್ದ ನ :–

ಎತ್ಥ ತ್ಥಿದೀಪ ಪಚ್ಛಿಮ ದಿಸಾಹಿಂ ।

ಆ ಇಣೆಯ ಡಾಉ ಪಪ್ಪ ಉರಮ್ಮ ತಾಹಿಂ ॥

ತಹಿ ಅತ್ಥಿ ಲರು ಣ ಣಯ ಣಾಮಹಾ ।

ಥಂಬಾಣ ಸಹಾಸಹಿ ಜಂ ಪಿದಾರಿ ॥

ಕರಕಂಡಾಪ್ರ ಆ ಪರ್ವತದ ಪಿಲೆ ಏರಿದನು. ಸಿಂದ, ಆನೆ, ಹಂದಿ, ಮೃಹ ಎತ್ತು ಎಂಗ, ಪಿಂದುಲಾದುಪ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ದಟ್ಟ ದಅಡವಿಯೊಳಗಿದ ನಡೆದನು.

ದೆಿವಂತರಿತಹಿ ಸಿಣ ಚಡಾಇಜಾಮ ।

ಕರಕಂಡಾಇದಿಟ್ಟ ಉಲಯಣ ತಾಮ ॥

ಣಂಹರಣಾ ಅಮರ – ಮಿಮಾಣ ದಿಟ್ಟು ।

ಕರಕಂಡ ಣರಾಹಿಉ ತಹಿ ಪವಿಟ್ಠು ॥

ಸಿಣ ದಣ್ಣ ಸಲಕ್ಖಣ ಹರಿಯಂ ದಂಬ ॥

ಜಿಲಯಣ ಕರಾವಿಉ ಸಹಸುಕಖಂಬ ॥

(ಕ.ಪಿ.೪, ೫)

ಅರ್ಥಾತ್ ಪರ್ವತದ ಪಿಲೆ ಕಿಲಪ್ರಿಂದು ಎತ್ತರ ಏರಿದ ಮೆಲೆ ಅವನ ಇ ಗುಹೆಯನ್ನ ಇಂದ್ರನು ದೀಪವಿಮಾನನ್ನು ಕಂಡಂತೆ ಕಂಡನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಪಿಲೆ ಕರಕಂಡಾ ಮಿ ಮು ಖದಿಂದ ತಟ್ಟಸಿ ಹೀಗೆ ಉದ್ಗಾರ ಹೊರಟಿತು. ದನ್ಯನಾತನು, ಅವನು ಸುಲಕ್ಷಣನು, ಪ್ರ ಣ್ಯವಾನ್ ಪೌರುಷನ, ಈ ಸಹಸ್ರಸ್ತಂಬ ಗುಹೆರುನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ದಕ್ಷಿಣದ ತಮಿಳುನಾಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಗಳು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಯುಗವು 'ಸಂಗಮಯುಗ' ವೆಂದು ಮನ್ನಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಯುಗದ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲ ಮುಖ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ತಿರುಕ್ಕುರಲ ಮೊದಲಾದ ಜೈನ ಇಲ್ಲವೆ ಜೈನಧರ್ಮದಿಂದ ಸುಪ್ರಭಾವಿತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಜೈನ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಘದ ಸಂಘಟನವೂ ಕೂಡ ಸುಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಜೈನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಲಭಿಸುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಜೈನ ಮುನಿಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕೇಂದ್ರವು ಪುದುಕೋಟ್ಟಾ ಇಂದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿತ್ತನ್ನವಾಸಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಹೆಸರು ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ವಾಸಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶಾಲ ಶಿಲಾ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಒಂದು ಜೈನ ಗುಹೆಯು ಬಹು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಲಿಪಿಯ ಒಂದು ಲೇಖವೂ ಲಭಿಸಿದೆ. ಅದು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು (ಅಶೋಕ ಕಾಲೀನ) ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಈ ಗುಹೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವು ಜೈನಮುನಿಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಹೆಯು ಬಹು ವಿಶಾಲ ೧೦೦ * ೫೦ ಫೂಟಿನಷ್ಟು ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾದ ಶಿಲೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲೆಗಳು ೬ * ೪ ಫೂಟಿನವು ಇರುತ್ತವೆ. ವಾಸ್ತುಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಂತೂ ಈ ಗುಹೆಯು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಮಹತ್ವದ್ದು. ಅದರ ವಿವರಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡುವೆವು. ಗುಹೆಯ ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಪಲ್ಲವ ರಾಜನಾದ ಮಹೇಂದ್ರವರ್ಮನ [ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನ] ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿಯ ಜೈನ ಗುಹೆಯು ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಹೆಯು ೧೬ ಫೂಟು ಆಳವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ೩೧ * ೧೯ ಫೂಟು ಉದ್ದಗಲಗಳುಳ್ಳದ್ದಿದೆ. ಹಿಂಬದಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಕಗಳ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳ ನಿವಾಸಕ್ಕೆಂದು ಕೋಣೆಗಳು ಇವೆ. ಕಂಬಗಳ ಆಕೃತಿಯು ಎಲಿಫೆಂಟಾದ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಮರಧಾರಿಗಳ ಸಹಿತ ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರು ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿಯ ಹೊರತಾಗಿ ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಜಿನಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ರಾಜನಾದ ಅಮೋಘವರ್ಷನು [೮ನೆಯ ಶತಮಾನ]

ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಜೈನ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇದೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಗುಹೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತೊಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಸುಮಾರು ೨ ೧/೨ ಫೂಟ ಎತ್ತರದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಾದಾಮಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಐಹೊಳೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಮಗ್ಗಲು ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಪ್ರಮುಖ ಗುಹೆಯ ರಚನೆಯು ಬಾದಾಮಿಯ ಗುಹೆಯ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಗುಹೆಯು ಮೊಗಸಾಲೆ, ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಅದರ ಛತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಮೀನ, ಪುಷ್ಪಗಳ ಆಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಎಡದಿಂದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಅದರ ಒಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ನಾಗ, ಇನ್ನೊಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ನಾಗಿಣಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಬಲಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯ – ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗಿರುವ ಜಿನಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಫಣಾಯುಕ್ತ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯ ಅನ್ಯ ಜೈನ ಆಕೃತಿಗಳೂ ಚಿಹ್ನಗಳೂ ಕೂಡಾ ಪ್ರಚಲಿತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಸಿಂಹ, ಮಕರ ಮತ್ತು ದ್ವಾರಪಾಲಕ ಆಕೃತಿಗಳೂ ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ ಗುಹೆಗಳ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮೇಘುಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೈನ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜನಾದ ಪುಲಕೇಶಿಯ ಹಾಗೂ ಶಕ ಸಂ. ೫೫೬ ರ [ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೩೪] ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಶಿಲಾಲೇಖವು ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಈ ಲೇಖದ ಲೇಖಕನಾದ ರವಿಕೀರ್ತಿಯು. ಇವನು ತಾನು ಕಾವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸ ಮತ್ತು ಭಾರವಿಯರಂತೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕಾಲಿದಾಸ ಮತ್ತು ಭಾರವಿಯರ ಕಾಲನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಈ ಲೇಖವು ಬಹಳ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಕಾಲದ ಅಂತಿಮ ಸೀಮೆಯು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ರೂಪದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಐಹೊಳೆಯು ಬಹುತರ ಆರ್ಯಪುರ ಎಂಬ ಅಪಭ್ರಷ್ಟ ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಗುಹೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯು ಎಲ್ಲೋರಾದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಚರಮ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಾನವು ಯಾದವ ಅರಸರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ದೇವಗಿರಿಯಿಂದ (ದೌಲತಾಬಾದ) ಸುಮಾರು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮೈಲುಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಲಾಪರ್ವತವು ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೈಲಾಸವೆಂಬ

ಹೆಸರು ಶಿವಮಂದಿರವೆ. ಇದರ ಯೋಜನೆ ಹಾಗೂ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಗಳು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ, ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ಜೈನ ಈ ಮೂರು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಶೈಲ ಮಂದಿರಗಳು ಬಹಳ ಸುಂದರ ಪ್ರಣಾಲಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐದು ಜೈನ ಗುಹೆಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಚಿಕ್ಕ ಕೈಲಾಸ, ಇಂದ್ರಸಭಾ ಮತ್ತು ಜಗನ್ನಾಥಸಭಾ ಇವು ಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಚಿಕ್ಕ ಕೈಲಾಸವು ಒಂದೇ ಪಾಷಾಣ – ಶಿಲೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ರಚನೆಯು ಶಿಲ್ಪದಿಂದ ಚಿಕ್ಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೈಲಾಸ ಮಂದಿರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಒಟ್ಟ ಮಂದಿರವು ೮೦ ಫೂಟು ಅಗಲ ಮತ್ತು ೧೩೦ ಫೂಟು ಎತ್ತರವಿದೆ. ಮಂಟಪವು ಸುಮಾರು ೩೬ ಫೂಟು ಉದ್ದಗಲವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇಂದ್ರಸಭಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗುಹಾಮಂದಿರದ ರಚನೆಯು ಈ ಪ್ರಕಾರವಿದೆ :– ಪಾಷಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ದ್ವಾರದಿಂದ ಒಳಗೆ ಹೋದಮೇಲೆ ೫೦ * ೫೦ ಫೂಟು ಚೌರಸಾಕಾರದ ಪ್ರಾಂಗಣವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದ್ರಾವಿಡಶೈಲಿಯ ಚೈತ್ಯಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ಎದುರು ಬಲಗಡೆಗೆ ಒಂದು ಆನೆಯ ಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಇದರ ಎದುರಿಗೆ ಎಡಮಗ್ಗಲಲ್ಲಿ ೩೨ ಫೂಟು ಎತ್ತರ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುತ್ತು ಮರು ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಹೋದಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂತಸ್ತಿನ ಸಭಾಗೃಹವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಇಂದ್ರಸಭೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಎರಡೂ ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೆಳಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಪೂರ್ಣ ಉಳಿದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಕಾರ್ಯವು ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸಾಗುತ್ತ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಶಾಲೆಯು ೧೨ ಕಂಬಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಶಾಲೆಯ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಭಗವಾನ್ ಮಹಾವೀರನ ವಿಶಾಲ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಹಾಗೂ ಆನೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಸಭೆಯು ಒಂದು ಹೊರಗಿನ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕಮಠನು ಅವನ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಸರ್ಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಸಜೀವ ಕೆತ್ತನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನು ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಸ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲೆ ಏಳು ಹೆಡೆಗಳ ಸರ್ಪದ ನೆರಳಿದೆ. ಒಬ್ಬ ನಾಗಿಣಿಯು ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಬೇರೊಬ್ಬರು ನಾಗಿಣಿಯರು ಭಕ್ತಿ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮತ್ತು ದುಃಖದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಎಮ್ಮೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅಸುರನು ರೌದ್ರಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಹಿತ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಸಿಂಹವನ್ನು

ಹತ್ತಿರದ ಕವಠಿನ ರುದ್ರಮೂರ್ತಿಯು ಅಘಾತ ಗ್ಯರಿಯು ಲ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ಕಿಳವಗ್ಗಲು ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಇವರು ಬಿತ್ತಯಿಂದ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಲತಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಸ್ಯ ಶೋಭಾಪೂರ್ಣ ಆಕೃತಿಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಬಹುತರ ಇಂದ್ರಸಭೆಯ ರಚನೆಯು ತೀರ್ಥಂಕರ ಜನ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವದ ಸ್ಮೃತಿಗಿಂದು ಆದುದು ಇರಬೇಕು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಐರಾವತ ಆನೆಯನ್ನು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲು ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭವದು. ಇಂದ್ರಸಭೆಯ ರಚನೆಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪರ್ಸೀಬ್ರಾಉನ್ ಸಾಹೇಬನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ :- " ಇದರ ರಚನೆಯು ಹೀಗೆ ಸರ್ವಾಂಗ ಪೂರ್ಣವೂ, ಶಿಲ್ಪಕಲಾಚಾತುರ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಇಷ್ಟು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲೆಯು ಎಲ್ಲೋರಾದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಯಾವ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಆಕೃತಿಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಸ್ತಂಭಗಳ ವಿನ್ಯಾಸದ ಕೌಶಲ್ಯವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ತರಗತಿಯದಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಉದಾಹರಣೆಯು ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಂದ್ರಸಭೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಜಗನ್ನಾಥಸಭೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚೈತ್ಯಾಲಯವಿದೆ. ಇದರ ವಿನ್ಯಾಸವೂ ಇಂದ್ರಸಭೆಯಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರದ ತೋರಣವು ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿಯು ಇದೆ. ಗೋಡೆಹಾಗೂ ಕುಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಚಲಿತ ನಾನಾ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ಆದರೆ ಇವು ತಮ್ಮ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸಂತುಲನ ಮತ್ತು ಸೌಷ್ಠವದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ ಇಂದ್ರ ಸಭೆಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಇಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುದಿಲ್ಲ. ಈ ಗುಹೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೦ ಸುಮಾರಿನದೆಂದು ಎನ್ನಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಸಾಕು, ಇಷ್ಟು ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ತಲುಪಿ ಕೇವಲ ಜೈನ - ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಗುಹೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯ ವಿಕಾಸವು ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಮಂದಿರ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯು ಅದರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಿಲಾ ಮಂದಿರವು ದಕ್ಷಿಣ ಶ್ರಾವಣ ಕೋರದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೇಂದ್ರಮ ನಗರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಜಿಯೂರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಐದು ಮೈಲು ಉತ್ತರದ ಕಡೆಗೆ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿದೆ. ಈಗ ಅದು ಭಗವತಿ ಮಂದಿರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ. ಈ ಮಂದಿರವನ್ನು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲಿಯ ವಿಶಾಲ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ, ಮುಂದು ಮಗ್ಗಲು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲೆಯ ಗುಹಾಭಾಗದ ಎರಡೂ ಪ್ರಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲ ಪದ್ಮಾಸನ ಜಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗೊಂಡಿದೆ. ಶಿಲೆಯ ಸಮಸ್ತ ಒಳಗಿನ ಮತ್ತು ಹೊರಗಿನ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಯಾವ - ಯಾವುದೋ ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ ; ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೊಂದರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೇರಳದ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿಯಾದ 'ವತ್ತುಲೆತ್ಥು' ಮಲ್ಲಿ ಲೇಖಗಳೂ ಇವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ಈ ಸ್ಥಾನವು ಜೈನತ್ವವುಳ್ಳದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲವು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭಗವತೀ ದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆಯಾದರೂ ಅವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇತ್ತೀಚಿನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ [ಜೈ. ಎಂಟೀ. ೮ / ೧, ಪೂ . ೨೯].

ಅಂಕಾಈ - ತಂಕಾಈ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗುಹಾಸಮೂಹವು ಯೇವಲಾ ತಾಲೂಕಿನ ಮನಮಾಡ ರೇಲ್ವೆ ಜಂಕ್ಷನದಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಂಕಾಈ ಎಂಬ ಸ್ಟೇಶನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ ಸುಮಾರು ಮೂರು ನೂರು ಫೂಟ ಎತ್ತರದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಏಳು ಗುಹೆಗಳು ಇವೆ. ಅವು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಪಡಸಾಲೆ, ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳು ಇವೆ. ಎದುರಿನ ಎರಡೂ ಭಾಗಗಳ ಎರಡೂ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮಂಟಪದ ದ್ವಾರವು ಪ್ರಚಲಿತ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದೆ. ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ವರ್ಗಾಕಾರ ಮಂಟಪವು ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಆಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರವೂ ಶಿಲ್ಪಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಗುಹೆಯು ಎರಡು ಅಂತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಗುಹೆಯೂ ಎರಡಂತಸ್ತಿನದಿದೆ. ಕೆಳಗಿನ ಪಡಸಾಲೆಯೂ ೨೩ * ೧೨ ಫೂಟ ಇದೆ. ಅದರ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶಿಲೆಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಾಣಿಯರು ಸಹ ಇದ್ದಾರೆ. ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ ಎರಡನೆಯ ಅಂತಸ್ತಿನ ಮೇಲೆ ತಲುಪಿದೊಡನೆಯೇ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ವಿಶಾಲ ಸಿಂಹದ

ಆಕೃತಿಗಳು ನೋಡಲು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹವು ೯*೬ ಫೂಟ ಇದೆ. ಮೂರನೆಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ ಮೇಲೆ ಕಮಲದ ಆಕೃತಿಯು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪಕಳೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆ ಪಕಳೆಗಳ ಮೇಲೆ ದೇವಿಯರು ವಾದ್ಯ ಸಹಿತ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೇವ – ದೇವಿಯರ ಅನೇಕ ಯುಗಲಗಳು ನಾನಾ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ ಆರೂಢರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಈ ದೃಶ್ಯವು ತೀರ್ಥಂಕರರ ಜನ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿ ಶಾಂತಿನಾಥ ಮತ್ತು ಅವನ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಶಾಂತಿನಾಥನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಆತನ ಲಾಂಛನ, ಧರ್ಮಚಕ್ರ, ಭಕ್ತ ಮತ್ತು ಸಿಂಹ ಇವುಗಳ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಧರರ ಮತ್ತು ಅವರಿಂತ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ಆಕೃತಿಗಳು ಇವೆ. ಮೇಲೆ ಗಂಧರ್ವ ಯುಗಲಗಳು ಪುಷ್ಪ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲಿವೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೋರಣವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಗುಹೆಯ ಪಡಸಾಲೆಯು ೩೦ * ೮ ಫೂಟವಿದೆ. ಮಂಟಪವು ೧೮ ಫೂಟ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೨೪ * ೨೪ ಫೂಟ ಉದ್ದಗಲವಿದೆ. ಪಡಸಾಲೆಯ ಒಂದು ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಲೇಖವು ಇದೆ. ಅದು ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಲಿಪಿಯ ಮೇಲಿಂದ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ಮೇಲಿಂದಲಾದ ಅನ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಗುಹೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲವು ಇದೇ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಗುಹೆಗಳು ಧ್ವಂಸ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿವೆ.

ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಗುಹಾ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಲೆಯ ಯುಗವು ಬಹಳ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಜೈನರು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂದು ತೋಮರ ರಾಜವಂಶದ ಕಾಲದ ಗ್ವಾಲಿಯರದ ಜೈನ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಯಾವ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಗ್ವಾಲಿಯರದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಎರಡು ಮೈಲು ಉದ್ದ, ಅರ್ಧ ಮೈಲು ಅಗಲ ಹಾಗೂ ೩೦೦ ಫೂಟ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ತಿ – ಸೊಸೆಯರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೩ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮಂದಿರವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಜೈನ ಗುಹೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆದುದ್ದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುತರ ಗುಹಾ – ನಿರ್ಮಾಣದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯೂ ಇರಬೇಕು. ಸಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವಂಥ ಕೆಲವು ಗುಹೆಗಳು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವದವುಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಜೈನರು ಸಮಸ್ತ ಗುಡ್ಡವನ್ನು ಗುಹಾಮಯವನ್ನಾಗಿ

ಮಾಡಿದರು. ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕೂ ಮಗ್ಗಲು ಜೈನ ಗುಹೆಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಜನಾ ಚಾತುರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪ – ಸೌಷ್ಠವಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಸವಗಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಈ ಗುಹೆಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯು ಅವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಗಳ ವಿಶಾಲತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಗುಹೆಗಳು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಸುಮಾರು ೬೦ ಫೂಟಿನವರೆಗೆ ಎತ್ತರ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಗುಹಾಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೫ ತೀರ್ಥಂಕರರ ವಿಶಾಲ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿಯು ೫೭ ಫೂಟ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಆದಿನಾಥ ಮತ್ತು ನೇಮಿನಾಥರ ೩೦ ಫೂಟ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಉಳಿದ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಸಹ ಇವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ರಚನೆ ಹಾಗೂ ಅಲಂಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸೌಂದರ್ಯವಾಗಲಿ ಲಾಲಿತ್ಯವಾಗಲಿ, ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಅರ್ಧ ಮೈಲು ಎತ್ತರದ ಮೇಲೆ ಎರಡನೆಯ ಗುಹೆಗಳ ಸಮೂಹವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ೨೦ ರಿಂದ ೩೦ ಫೂಟ ಎತ್ತರದ ಅನೇಕ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಬಾಮಿಯ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ೨೦ ಫೂಟ ಎತ್ತರದ ಪದ್ಮಾಸನ ಮೂರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅನ್ಯ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗ ಮುದ್ರಾಯುಕ್ತ ಅನೇಕ ವಿಶಾಲ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಇವೆ. ಇದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆಯು ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಂದಿರವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನ ಮೂರ್ತಿಯು ಸುಮಾರು ೬೦ ಫೂಟ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಈ ಗುಹಾಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಲೇಖಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಗುಹೆಗಳ ರಚನೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೪೧ ರಿಂದ ೧೪೭೪ ರ ವರೆಗೆ ೩೩ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಗುಹೆಗಳು ಅವನತಿಯ ಸೂಚಕವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಇತಿಹಾಸದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವುಗಳ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಬೇರೆಯೂ ನೂರಾರು ಗುಹೆಗಳು ದೇಶದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವು ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವು ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಭ್ಯಸಿಸುವುದು ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿದೆ. ಸ್ಟೆಲಾಕ್ರೈಮ ಅವರ ತಕ್ಕನಸರಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ೧೨೦೦ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಮಂದಿರಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೯೦೦ ಬೌದ್ಧ, ೧೦೦ ಹಿಂದೂ ಮತ್ತು ೨೦೦ ಜೈನ ಗುಹಾಮಂದಿರಗಳಿವೆ. (ಹಿಂದೂ ಟೆಂಪಲ್ಸ ಪು. ೧೬೮).